

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОНФЕСІЙНОГО СТИЛЮ В ХУДОЖНІХ ПЕРЕКЛАДАХ МИКОЛИ ЛУКАША (ЕТЮД ДО ПРОБЛЕМИ)

У статті проаналізовано роль елементів конфесійного стилю в перекладах Миколи Лукаша. На прикладах, відібраних з перекладів М. Лукаша, показано специфіку функціонування цих одиниць у перекладних текстах.

Ключові слова: конфесійний стиль української мови, мова перекладу.

Александр Скопненко,
Татьяна Цимбалюк-Скопненко

Использование элементов конфессионального стиля в художественных переводах Микола Лукаша (этюда к проблеме)

В статье проанализирована роль элементов конфессионального стиля в переводах Микола Лукаша. На примерах, отобранных с переводов М. Лукаша, показано специфику функционирования этих единиц в переводных текстах.

Ключевые слова: конфессиональный стиль украинского языка, язык перевода.

Oleksandr Skopnenko,
Tetyana Tsybalyuk-Skopnenko

The use of elements of the confessional style in Mykola Lukash's translations (sketches to the problem)

The article analyzed the role of elements of the confessional style in Mykola Lukash's translations. These elements specific character in the translated texts is revealed in the paper.

Key words: confessional style of the Ukrainian language, language translation.

Сучасний відомий білоруський перекладач Василь Сьомуха назвав Миколу Лукаша людиною, що була багато й щедро обдарована „від Бога добром і милістю через великий талант тлумачення мов” [8, с. 371]. Справді, рідко коли одній людині доля дає змогу не тільки знати близько двох десятків мов, а й стати в умовах несвободи символом нескореності рідної через здійснені переклади. Важко знайти в історії української культури другої половини ХХ ст. іншу таку знакову постать, як Микола Лукаш, що став легендою, а може, і міфом – коли не для сучасників, то для нинішнього покоління вже достеменно. „Кого Бог любить, того навіджає”, – твердить легенда, що її записав А. Димінський на Поділлі. Ці слова також зафіксовані в Номисовому збірнику [14, с. 40–41], проте в легенді йшлося не про Божі відвідини, а про випробування. І якщо побудувати асоціативний ланцюг *навіджати* „випробовувати” < *навіджати* „відвідувати” < *відати* < *псл. *vĕděti* „знати” [3, с. 390–391], то М. Лукаш – той, кого Бог знав (знає). При цьому розуміння любові як терпіння й випробування приводить нас до оригінальних Лукашевих рядків, що промовляють сміхом крізь сльози:

Хто більше, хто менше – ми всі Дон Кіхоти,
Самі собі творим своїх Дульсіней.
Хоч це нас вганяє в сердечні сухоти,
Зате піднімає над рівнем свиней [5, с. 130].

М. Новикова надрукувала статтю „Микола Лукаш: міф і антиміф” [6], у якій переконливо доводить, що Лукаш жив у небуденному просторі, і сам його творив довкола себе. Уживання „непристойних” лексем чи фразеологічних одиниць у деяких авторських творах не заперечує цієї тези, адже, на думку Миколи Лукаша, „замовчування чи ретушування так званої „низької” народної культури є ханжеством і святенництвом” [16, с. 61]. Святенництво походить з іншого простору, ніж священне... Навіть ті Лукашеві

поведінкові „дивацтва”, з яких багато хто глузував за життя Майстра, також вибивалися з профанного світу, тяжіючи до категорії сакруму (міфу), що нехтує земними умовностями та надає символічного значення окремим речам, учинкам, жестам. Про це, властиво, написав і сам Лукаш:

Хай крутиться світу чудна карусель,
Хай коники корчать гримаски...
Хоч я більше книжник, аніж фарисей –
Не скину веселої маски! [4, с. 22].

„Важко уявити вичерпнішу самохарактеристику Людини, яка так щасливо поєднала в собі незвичайну мудрість ученого-лінгвіста, винятковий поетичний талант і щедрість людської душі” [4, с. 22]. Лукашеве знання мовомислення українського народу в найтонших взаємозв'язках між тогочасною практикою та лінгвальними раритетами минулих епох давало змогу створювати перекладні твори, які ставали помітними в загальнонаціональному масштабі ще за життя перекладача й принесли йому гучну й не завжди прихильну славу. Нас цікавить, яким чином у його творчості відбилися елементи конфесійного стилю, адже в радянську добу про існування такого функціонального різновиду мови ніхто й не згадував, а отже, за тією логікою, його та відповідних виражальних засобів в українській мові начебто й не існувало. Мовні особливості релігійної літератури були неприступні не тільки для дослідників, а й перебували поза контекстом літературної мови взагалі, що в ті часи автоматично означало заборону на їхнє вживання. Найчастіше ці елементи зараховували до застарілого інструментарію ідіому. І це при тому, що на українських землях, коли поглянути з історичної перспективи, саме релігійні джерела стали основою літературної мови як явища.

Користуючись терміном *конфесійний стиль* [див. докладніше: 17], ми приєднуємося до досить поважної національної традиції найменування цього різновиду мови. Відомо, що існує й альтернативний підхід до засадничих принципів, покладених в основу обґрунтування назви розгляданого функціонального стилю. Деякі дослідники переконані: нейтральнішим у сучасних культурно-історичних обставинах був би термін *релігійний стиль* [див.: 9]. У багатьох наукових текстах терміни *конфесійний стиль/релігійний стиль, конфесійна лексика/релігійна лексика* здебільшого взаємозамінні, хоч, звісно, не позбавлена сенсу й думка про потребу розрізнення терміна *конфесійна лексика* „з іншими термінами, що стосуються релігійної сфери: релігійна лексика/термінологія, богословська лексика/термінологія, церковна лексика, сакральна лексика, християнська лексика тощо” [1, с. 7]. На думку Ю. Браїлко, уживання названих лексичних груп як абсолютних синонімів до терміна *конфесійна лексика*, „що позначає поняття функціонально-стильової площини, нелогічне”. Ці слова „перебувають у складній взаємодії, оскільки конкретна мовна одиниця може належати до кількох з них, але всі вони (за винятком біблійної лексики, виділення якої в окрему групу має за основу джерело походження), стосуються лексико-тематичної сфери” [1, с. 7]. Незважаючи на такий підхід, проблема варіантності термінології в дослідженнях не знята з порядку денного. У цьому етюді використовувано поняття *елемент конфесійного стилю* як родовий термін, без урахування критеріїв виокремлення окремих лексичних і фразеологічних груп у дібраному для аналізу матеріалі.

У перекладних творах питома вага таких елементів буде різною, адже перед перекладачем передусім поставало завдання передати відповідні стилістичні особливості оригіналу, максимально використовуючи виражальний арсенал української мови. Наприклад, у „Декамероні” Дж. Боккаччо елементів конфесійного стилю чи не найбільше (що варто пояснити характером твору), багато згаданих одиниць виявлено в „Дон Кіхоті” М. Сервантеса, „Фаусті” Й. Гете й „Трагедії людини” І. Мадача. Інші твори містять значно

менше таких лексем і зворотів. (Усі ілюстративні приклади в статті подано без правописних змін, так, як вони засвідчені в залучених до аналізу текстах). Регістр належності тих чи тих одиниць до певного шару лексики й фразеології не завжди непорушний, бо зі стилістичного погляду багато слів чи зворотів, використовуваних в українських релігійних творах, часто поліфункціональні, що найчастіше свідчить про їхню народнорозмовну основу. Певна річ, тут не маємо на увазі суто конфесійну лексику, як-от: *вівтар, крилос, Син Божий, Боговтілення, Богородиця, Покрова, мученик, єпископ, митрополит, апостасія, ікономія* тощо. Ідеться про одиниці типу *повсякчас, навіки*, використовувані як у релігійних текстах, так і в інших жанрах. Нам здається, що немає вагомих підстав твердити начебто два щойно наведені елементи стилістично обмежені у вживанні конфесійними рамками. Натомість одиниці *присно, во віки віків* (прототипами яких були церковнослов'янські *присно, во вѣки вѣковъ*) характерні саме для релігійної літератури, а їхнє вживання в художньому тексті виразно пов'язує ці частини з конфесійною сферою (або ширше – книжною). І *присно, і во віки віків* можуть уживатися як для врочистості, так і зі знижено-емоційним відтінком, натомість українські одиниці без жодних обмежень функціонують у нейтральних текстуальних умовах. Звичайно, не можна сказати, що розглядані українські еквіваленти не здатні передати піднесеності або оформити особливий логічний наголос для певної фрази. Їхнє вживання пов'язується з куди більшими просторами національної мовної картини світу, ніж функціонування засобів, що постали на південнослов'янському ґрунті. Наприклад, фразеологічні одиниці (далі – ФО) зі значенням „назавжди”: на віки: ([*Люцифер (до Адама)*]:) // *Що ти узнав, відчув, чого досвідчив, // Твоїм надбанням стане на віки* (Мадач, с. 36)); на віки віків: ([*Тристан (до Теодоро)*]:) // *Тих не винісиш глумлінь, // почуття зазнало краху, // і забув я череваху // на віки віків, амінь!* (Лопе де Вега, с. 188)); на віки вічні: ([*Валентин (до Марти)*]:) // *Якби я міг, я б задушив // Тебе тут, звіднище мерзенна, // І, певне, в бога б заслужив // На віки вічні розгрішення!* (Гете, с. 168); *Будь певен в тому, що на віки вічні, // Допоки в небі у красі величній // Погонить коні Феб золотокудрий* (Сервантес, с. 15)); на вічні віки: (*Бажаючи вшанувати той перстень за його оздобність і коштовність і лишити його на вічні віки в потемності своїй, поклав він [багатий чоловік], щоб той син, у котрого знайдеться даний од нього перстень, вважався за його спадкоємця, а інші щоб мали його за старшого, шанували й почитували* (Боккаччо, с. 58)); на всі віки: ([*старий єретик (до патріарха)*]:) // *Полічені вже грішні ваші дні, // А з крові нашої нові повстануть // Воїтелі, не вмре наш дух, і сяйво // Од вогнища впаде на всі віки... // Ходімо, браття, смерть прийняти славу!* (Мадач, с. 98)); на всі віки й часи: ([*Троїл*]:) // *Але, достойний Гекторе, Єлена – // Це наша честь, і слава, і хвала: // Вона натхне на подвиги звитяжні, // Нам допоможе ворога подужать, // Прославитись на всі віки й часи* (Шекспір, с. 364)); по всі віки вічні: (*– Дай мені помочи, сеньйоро моя, в цій першій притузі, хай я поміщуся за зневагу, вчинену серцю мойму, що голдує тобі по всі віки вічні, не забудь мене ласкою і заслоною своєю в цій першій потребі!* (Сервантес, с. 33)). Пор.: присно: ([*Фалес (до Нерей)*]:) // *Хвала вам, і присно хвала! // У мене душа розцвіла // Великим, прекрасним, правдивим* (Гете, с. 363)); і нині, і присно, і ввіки віків: *Нехай же благословить вас [отче велебний,] господь усяким гараздом і нині, і присно, і ввіки віків!* (Боккаччо, с. 221)).

Особливо цікавий останній приклад, адже в ньому відбито український варіант церковнослов'янської мови, що в період створення перекладу офіційно неначе й не існував в культурному просторі України. Ігнорування в радянську добу цього ідіому, який відігравав помітну роль в історії нової української літературної мови (тут не йдеться про ієрархічну скалу – що було міродайним, а що малозначним для розвитку) призвело до кодифікації церковнослов'янських елементів, запозичених у російському фонетичному оформленні замість українських. Наприклад, у „Словнику української мови” (далі – СУМ)

зафіксовано зворот *бути (стати) притчею во язицех* [12, с. 74], „Словник фразеологізмів української мови” подає як реєстрову одиницю зворот *притча во язицех* [13, с. 568; див. також: 15, с. 700]. Цілком очевидно, що вже давно назріла нагальна потреба виправити в цих прикладах флексію *-ex* (типову російську та білоруську субституцію старослов’янського закінчення *-ѣхъ* місц. відм. мн., що перейшла до фразеологічної системи української мови з російської редакції церковнослов’янської мови) на *-ix*. Інакше кажучи, відповідно до українського варіанта церковнослов’янської мови прикінцеві складники ФО *притча во язицех* і *темна вода во облацех* мають бути вживані саме з *-ix* (пор.: *ПРИТЧА ВО ЯЗИЦѢХЪ* і *ТЕМНА ВОДА ВЪ ОБЛАЦѢХЪ (ВОЗДУШНЫХЪ)*).

Микола Лукаш уживає в перекладі „Декамерона” Дж. Боккаччо та „Дон Кіхота” М. Сервантеса лексему *велебний*: (*– Отче велебний! Був мені такий оглас, що ваші та жінчині молитви й заступництво святого Бенедикта вертають мене од мук чистилища на світ божий* (Боккаччо, с. 221); *Ви помиляєтесь, велебний отче, і зразу видно, що ви чоловік старої дати, коли думаєте, ніби я неслухний вибір вчинила, полюбивши такого, як ви кажете, простака* (Сервантес, с. 151–152); *– Чи то ж не ганьба, велебний пане архієпископе Турніне, що так звані Дванадцять Перів дали себе з доброго дива поконати на сьому турнірі дворакам, коли натомість ми, мандровані рицарі, три дні поспіль перед вели?* (Сервантес, с. 48)), а також похідну одиницю *велебність*: (*– Мусите знати, ваша велебносте, що я рицар із Ламанчі, звати мене Дон Кіхот, а професія моя і покликання – їздити світами і нівечити всяке зло та направляти всяку кривду* (Сервантес, с. 106). Розглядане слово не зафіксоване ні в „Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка, ні в СУМі, натомість воно подане в „Російсько-українському словнику” за редакцією А. Кримського та С. Єфремова, а також у „Правописному словнику” Г. Голоскевича [7; 2]. Лексема давно запозичена з польської мови (перша фіксація відома з XIV ст. [3, с. 345]) та активно вживана в греко- і римо-католицьких текстах. М. Лукаш, використовуючи згадане слово замість церковнослов’янізму *преподобний*, прагнув не тільки адекватно передати оригінал, а й підкреслити органічний зв’язок українського конфесійного стилю з традиціями західного християнства. Щоправда, у двох згаданих перекладах наявна й одиниця *преподобний*: (*Тим і зволив господь, щоб я показав вам те вугілля, на якому спалено великомученика, і запалив у душах ваших племін віри святої, і надав мені взяти замісто пера, що я думав очам вашим появити, благословенні вуглики, погашені вологою подобного тіла* (Боккаччо, с. 378)) та деякі похідні: *преподобниця*: (*...юнак залишився в келії; він одягнувся і став чекати, що буде далі, – поклав собі дати доброго перегону і тим подобницям, якби вони скривдили його кохану, а її саму забрати з собою* (Боккаччо, с. 512)). У тексті перекладу вірша Г. Гейне „Осли-виборці” також виявлено лексему *преподобний*: (*О подобні отці-осли! // Ми будем як ви, достоту, // І з шляху чеснот, яким ви йшли, // Не звернемо ми ні на йоту* (Гейне 1990, с. 188)).

Слово *парох*, що також виразно пов’язується з греко-католицьким середовищем, функціонує в Лукашевому перекладі „Дон Кіхота” М. Сервантеса й „Декамерона” Дж. Боккаччо: (*Цилюрник згодився на все, що пропонував парох, і той став навчати його (раз уже вони помінялись ролями), що має робити й говорити, аби зацікавити Дон Кіхота й примусити його поїхати з ними, покинувши ті нетрі, що рицар улюбив собі для мирної своєї покути* (Сервантес, с. 160); *– Дай, Боже, чого мені треба, – каже парох, – та в мене при собі таких грошей немає. Але нічого, до суботи я тобі дістану* (Боккаччо, с. 440). У російському перекладі „Дон Кіхота” (автор М. Любимов) відповідна частина тексту має такий вигляд: *Цирюльник между тем дал священнику полное согласие, и тот, изъясняя свой замысел, стал поучать его, как он должен себя вести и что он должен сказать Дон Кихоту, чтобы побудитъ и заставитъ его последовать за ним и покинуть труппу, которую тот избрал местом бесплодного своего покаяния* [Сервантес 1, с. 255]. Звісно,

вибір такої лексеми цілком умотивований: перекладач, знову таки, цим пов'язує український переклад із західнохристиянською традицією, розширюючи сферу уживання розгляданої лексеми, адже слово *парох*, подане в СУМі з ремаркою *діал.* [11, с. 76], хоч у „Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка зафіксоване тлумачення, що не передбачає таких обмежень (*парох – приходской священникъ*) [10, с. 97], „Російсько-український словник” за редакцією А. Кримського та С. Єфремова подає слово *парох* як відповідник до лексеми *кюре* та словосполучення *приходской священник* без жодних стилістичних обмежень [7].

Навіть на підставі аналізу цих одиниць можна твердити: Микола Лукаш щедро залучав до своїх перекладів елементи конфесійного стилю, що сприяло закріпленню в мові художньої літератури виражальних засобів, які були до того на периферії узусу радянської доби.

Література

1. Браїлко Ю. І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60–80-х років ХХ століття (семантико-стилістичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Ю. І. Браїлко. – К., 2005. – 23, [1] с.
2. Голоскевич Г. Правописний словник [Електронний ресурс] / Г. Голоскевич. – Режим доступу до слов. : http://r2u.org.ua/html/goloskevych_pered.html.
3. Етимологічний словник української мови : у 7-ми т. / [уклад. Р. Болдирев та ін.]. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. I. – 630 с.
4. Житник В. К. Микола Лукаш – перекладач і лінгвіст / В. К. Житник // Наукові записки. – Т. 18 : Спеціальний випуск : у 2-х ч. – Ч. 1 / Національний університет „Києво-Могилянська академія”. – К. : КМ „Academia”, 2000. – С. 17–23.
5. Лукаш М. О. Шпигачки / М. О. Лукаш [післямова Л. Череватенка]. – К. : Ярославів Вал, 2003. – 240 с. : іл.
6. Новикова М. Микола Лукаш: миф и антимиф / М. Новикова // Дружба народов. – 1989. – № 11. – С. 264 – 269.
7. Російсько-український словник ; за редакцією А. Кримського та С. Єфремова [Електронний ресурс] / А. Кримський, С. Єфремов. – Режим доступу до слов. : http://r2u.org.ua/html/krym_details.html.
8. Сёмуха В. Яму быў дар Святого Духа... / Василь Сёмуха // АРСНЕ. – 2001. – № 5 (19). – С. 369–371.
9. Скаб М., Скаб М. Комплексний історико-лінгвістичний аналіз назв богослужінь, обрядів і священнодій [рец. на : Ю. В. Осінчук. Історія української богослужбово-обрядової лексики. – К., 2009. – 179 с.] / Марія Скаб, Мар'ян Скаб // Українська мова. – 2010. – № 1. – С. 143–147.
10. Словарь української мови [упорядкував з додатком власного матеріалу Б. Грінченко] [репринт. відтворення видання 1907–1909 рр.] / Б. Грінченко. – К. : Довіра – Рідна мова, 1997. – Т. IV. – 583 с.
11. Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. VI. – 1975. – 927 с.
12. Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. VIII. – 1977. – 832 с.
13. Словник фразеологізмів української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003. – 1104 с.
14. Українські приказки, прислів'я і таке інше [уклав М. Номис ; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
15. Фразеологічний словник української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.
16. Череватенко Л. [післямова :] „А ви собі – як хочете...” / Л. Череватенко // Лукаш М. О. Шпигачки / М. О. Лукаш [післямова Л. Череватенка]. – К. : Ярославів Вал, 2003. – С. 5–69.
17. Шевченко Л. Л. Конфесійний стиль / Л. Л. Шевченко // Українська мова : енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М. та ін.]. – К. : „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2007. – Вид. 3-є, зі змінами і доп. – 856 с.

Джерела

- Боккаччо – Боккаччо Джованні. Декамерон / Джованні Боккаччо ; [пер. з італ. М. Лукаш]. – К. : Дніпро, 1985. – 661 с.
- Гейне – Гайне Генріх : [вірші] / Генріх Гайне // Лукаш М. О. Від Боккаччо до Аполлінера : [переклади] / М. О. Лукаш ; ред., упоряд., авт. передм. М. Н. Москаленко. – К. : Дніпро, 1990. – С. 184–188.
- Гете – Гете Йоганн Вольфганг. Фауст : [трагедія] / Йоганн Вольфганг Гете ; [пер. з нім. М. Лукаш]. – К. : Дніпро, 1981. – 540 с.
- Лопе де Вега – Вега Карпіо Лопе Фелікс де. Овеча криниця. Собака на сні / Фелікс Лопе де Вега ; [пер. з ісп. М. Лукаш]. – К. : Держлітвидав УРСР, 1962. – 359 с.
- Мадач – Мадач Імре. Трагедія людини : [драматична поема] / Імре Мадач ; [пер. з угор. М. Лукаш]. – К. : Дніпро, 1967. – 252 с.

Сервантес – Сервантес Сааведра Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі / Мігель Сервантес де Сааведра ; [пер. з ісп. М. Лукаш, А. Перепадя]. – К. : Дніпро, 1995. – 703 с.

Сервантес 1 – Сервантес Сааведра Мігель де. Хитроумний ідальго Дон Кіхот Ламанчський / Мігель Сервантес де Сааведра ; [пер. с ісп. Н. Любимова] : в 2-х т. – М. : Правда, 1979. – Т. 1. – 592 с.

Шекспір – Шекспір Вільям. Троїл і Крессіда : [драма] / Вільям Шекспір [пер. з англ. М. Лукаш] // Шекспір Вільям. Твори : в 6-ти т. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 4. – С. 331–435.